

**СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ
ФРАНКОВОГО СЛОВА В ПОВІСТІ-ЕСЕ РОМАНА
ГОРАКА «ТВОГО ІМ'Я НЕ ВИМОВЛЮ НІКОЛИ»
(ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК МАРКЕР ВИЗНАЧЕННЯ
ЖАНРОВОГО КОДУ ТВОРУ)**

У статті досліджується специфіка і функції інтертексту у повісті-есе Романа Горак «Твого ім'я не вимовлю ніколи», на цій основі уточнюються жанрові дефініції твору.

Ключові слова: інтертекстуальність, цитата, жанровий код, повість, есе.

Авторські жанровизначення – справа суперечлива, особливо коли йдеться про письменників. Якщо ж автор – літературознавець, тим більше такий авторитетний, як Роман Горак (недавній лауреат Шевченківської премії в галузі літературознавства, якому належать численні твори і наукові розвідки про Івана Франка [напр.: 1,3]), жанрові дефініції мали би бути науково коректними, щонайменше обґрунтованими. Пересічний читач, який звернеться до аналізованого твору, буде здивований нетрадиційною жанровою дефініцією – повість-есе.

Компетентного читача таким жанровизначенням навряд чи здивуєш. Жанрові дифузії і синтези в письменстві ХХ століття – справа звична. Для прикладу можна звернутися до літературознавчого словника, в якому зафіксовані наступні різновиди роману: роман у віршах, в новелах, в листах, роман-щоденник, роман-притча, роман-алегорія, роман-памфлет, сага, роман-фейлетон, роман-епопея, роман-репортаж, роман-ящик, роман-ріка, епістолярний роман, телероман, роман потоку свідомості тощо. Повість поки що не стала полем настільки активних жанрових експериментів, але і вона не є винятком, підпорядковується загальнолітературним тенденціям. Але справа тут не в новаторстві, а в доречності експериментів і точності дефініцій.

Жанровизначення «повість-есе» сприймається як термінологічний оксиморон, адже воедино виявилися зведені два різних жанри, які презентують, відповідно, белетристику і жанр помежів'я – художньої літератури і документалістики. Ми не маємо на меті докладно

аналізувати жанрові показники цього твору. Звернемося лише до одного аспекту – специфіки авторського застосування інтертекстом.

На обкладинці зазначено, що презентована книга – це «повість-есе про Івана Франка». Тому вихідна гіпотеза може виглядати так: у творі домінують інтертекстами з творів Івана Франка, побіжно застосовуються також інші «тексти», які мають допомогти створити цілісний образ персонажа. Докладніше дослідивши інтертекстами, плануємо зробити висновок про особливості жанрової природи твору. Аналіз будемо провадити за певними напрямками: репертуар інтертекстом, способи їх графічного оформлення, функції, жанротвірний потенціал. Для зручності дослідження всі інтертекстами згрупуємо залежно від їх «жанрової специфіки»: поетичні твори І.Франка (інтертекстом з епічних чи драматичних творів не виявлено), листи, інші джерела.

Предметом зацікавлення Романа Горака наразі є не весь життєвий шлях Івана Франка, а лише невеликий його відтинок, безпосередньо пов'язаний із написанням «ліричної драми» «Зів'яле листя». З огляду на це репертуар інтертекстом-фрагментів ліричних творів обмежений окремими текстами з цієї збірки або так чи інакше до неї причетними. Перша така інтертекстема зринає на дев'ятнадцятій сторінці – Ольга Дучимінська проглядає рукопис, який їй дала Уляна Кравченко, і бачить на заголовному аркуші текст, написаний, без сумніву, рукою Івана Франка – іронічний коментар до щоденника «пана Супруна», який, можливо, і став поштовхом до написання «Зів'ялого листя»:

O milosci
Lamiesz kosci,
Niech ci nikto
Nie zazdrosci[2, С.19].

Ця інтертекстема розпізнається завдяки двом «маркерам». Перший – графічний (поезія і в цьому випадку, і у всіх інших виділяється з-поміж решти тексту завдяки розташуванню на сторінці). Другий – власне мовний: інтертекстема є іншомовним включенням, тому її розпізнавання є само собою зрозумілим. Навіщо письменник її застосовує? Яке смислове навантаження вона несе? Ця інтертекстема-деталь виконує передовсім сюжетну функцію: за її допомогою Уляна Кравченко прагне зацікавити співрозмовницю історією взаємин Мирона і Марти (тобто Франка і її – молодій вчительки Юлії Шнайдер). Також ця деталь стає відправною для розгортання пошукової стратегії Р.Горака,

який мав на меті розгадати всі таємниці «Зів'ялого листя» і вказати на всіх можливих прототипів і всі стимули, які сприяли формуванню творчого задуму. А головне – вона має підтвердити правдивість наведених фактів, достовірність зображеного.

Наступна інтертекстема зринає в контексті згадок про спілкування У.Кравченко з І.Франком: «Звичайно, панно Юліє. Хочете віршик на цю тему? Так? Прошу:

Будь здорова, моя мила,
Я не твій!
Розлучила
Нас могутча сила!
Де кого поставить доля,
Там і свій.
Моя ж доля –
Вітер серед поля...

Вона зрозуміла те, що потрібно було зрозуміти. «Я надіюсь, – заспокоював її Франко, – що наші дороги не розійшлися, але протилежно, що ми ще довго будемо йти і працювати спільно для нашого краю» [С.78]. У цьому уривку маємо дві інтертекстеми: перша – фрагмент поезії «N. N.» (збірка «З вершин і низин» розділ «Профілі і маски» цикл «Знайомим і незнайомим», датовано 14-18 дек[абря] 1883), друга – уривок з листа І.Франка до Ю.Шнайдер. Зазначені інтертекстеми графічно марковані: вірш – завдяки розташуванню відносно решти тексту; фрагмент листа – завдяки лапкам, що відокремлюють цитату від авторського тексту. Чи насправді все так і відбувалося (чи І.Франко читав жінці цей ліричний фрагмент) – невідомо. Швидше за все, це результат авторського домислу. Зрештою, це не є принциповим. Важливішим видається інше питання: які функції ці інтертекстеми виконують у тексті. По-перше, вони засвідчують наукову компетентність автора, по-друге, фактичну достовірність наведеної інформації, портрете, правдивість змальованого образу Франка. Цитати надають мовленню персонажа ознак автентичності.

Продовжуючи розповідь про історію взаємин І.Франка і Ю.Шнайдер, Р.Горак звертається безпосередньо і до збірки «Зів'яле листя». Так, наприклад, цитуючи поезію «Червона калино, чого в лузі гнешся?», автор коментує: «Якщо вірити цьому, то після розриву з Франком вона (Юлія Шнайдер – Л.С.) подумувала про те, чи не варто піти зі світу назавсім. Навіть рядки про червону калину із «Зів'ялого

листа» сприйняла як його послання до неї» і далі: «Чи ти підніс мене до тих висот, – писала у щоденнику, – познайомив мене із світом пісень – гармонії? Чи ти в душу вніс це світло соняшне і цвіт душі не в'янув у тіні, розвивався в повноті? І хто кому натхненником був? Ти мені – чи я тобі? Чи се я – «я дубам не пара і тень твоя на мене упала?»» [С.83-84]. У цій ситуації адресування інтертекстеми до Ю.Шнайдер виглядає як гіпотеза, істинність якої автор не коментує. Головна функція ліричного фрагменту – емотивна (з його допомогою формується пафос сентиментальності).

Р.Горак також цитує уривок з першої передмови до збірки «Зів'яле листа» (1896) – загальновідомі твердження про те, що герой цих віршів – нині небіжчик, що він був «людиною слабкої волі, буйної фантазії, а на довершення всього мав ще й дане природою глибоке чуття, яке робило його абсолютно не пристосованим до життя» [с.91]. Прогнозованість цієї інтертекстеми стовідсоткова. Її не оминав жодний дослідник, який звертався до історії постання «ліричної драми» І.Франка. Так само далі згадано друге видання збірки і друга передмова, аплікована у текст у формі цитати з атрибуцією. Обидві інтертекстеми виконують функцію документального підтвердження істинності наведених фактів.

Наступні інтертекстеми з Франкової поезії структуруються у вигляді опозицій: претекст «пана Супруна» – тексти із «Зів'ялого листа». Таким чином виникає своєрідний творчий діалог, а точніше сказати дискусія двох творчих особистостей, які мають різні ціннісні орієнтації і погляди на життя. Порівняймо: спектр емоцій у поезії «пана Супруна» – ліричний герой любить, боїться, страждає, чекає смерті:

З щирозолотого келиха любові,
Де нектар богів і піниться, і грає,
Скільки розкошів співаю, скільки болю,
Скільки щастя і скільки одчаю!
День невтішний,
Жах щонічний,
Як упир, у серце вгризся,
Поки скроні
Не заслонить
Тінь могильна кипариса
(Пер. Т. Кознарського) [С.102].

А далі – Франкове ставлення до подібної «вертерівської» настанови: «О, він того не хоче. Хоче іншого, навіть грішного. Дуже хоче... Франко: «І того дива золотого / Зазнає щастя молодого,/ Бажаного, страшного того/ Гріха...» [с.102]. Принцип паралелізму-протиставлення зберігається і надалі, поки мова йде про ліричного героя збірки «Зів'яле листя» і його можливого прототипа. У цьому контексті хрестоматійна поезія «Чого являєшся мені у сні» зринає вдруге [С.107], втретє вона оприявниться ближче до фіналу – у контексті згадки про Целіну Журовську (Зигмунтовську) [С.216].

В епізоді нарікання «пана Супруна» на холодність коханої Юлії наводяться рядки XVI Франкової поезії із третього «жмутка» «Даремно, пісне! Щез твій чар...»:

Даремно, пісне! Тихо будь!
Не сип ще мук до мук!
Без тебе туга тисне грудь, –
Та ти в ту ж путь, та ти в ту ж путь
Несеш жалібний згук.
Даремний спів! В акордах слів
Не виллю своїх скрут.
Як мовчки я терпів, болів,
Так мовчки впаду без жалів
В нірвани темний кут [С.107].

Роздуми Романа Горака про стосунки Івана Франка з Ольгою Білинською супроводжуються згадкою про вірш «Олі» з циклу «Знайомим і незнайомим» з другого видання збірки «З вершин і низин» (його текст наведено трохи згодом [С.162]) і цитацією поезії «Мойй дружині» [С.155]. Причому це не просто цитування чи згадка – подібні інтертекстуальні включення супроводжуються коментарями щодо часу написання творів і їх публікації, адресації чи присвяти. В обох фрагментах завдяки алюзії і цитуванню Р.Гораку не лише вдається засвідчити автентичність висловлювань персонажів, достовірність наведених фактів, але і формувати необхідне емоційно-настрове тло. При чому автора не зупиняє ані обсяг цитованих віршів (поезія «Олі» доволі об'ємна), ані доречність їх коментування у рамках художнього тексту (повість в авторському жанровизначенні – на першому місці, тобто мають домінувати саме її прикмети), наприклад: «Той вірш, запевняє Марія Білецька, дуже схвилював Ольгу Білинську. Вона аж ніяк не сприйняла його як просто художній витвір поетової уяви, а як такий,

що малював перспективу їх відносин... І Франко не зумів, очевидно, переконати Ольгу Білинську у протилежному. В нього не вистачило відваги... Вони розсталися» [С.163].

Точність атрибуції і цитування зберігається і в наступному епізоді, коли Р.Горак оповідає про випадкову зустріч Івана Франка з Ольгою Білинською – тут наведено п'ять поезію з першого «жмутку» «Зів'ялого листя». Текст супроводжується поясненням: «Зберігся автограф цього вірша. Остання строфа в ньому відсутня. Дати написання немає. Вперше він був опублікований у другому виданні «З вершин і низин» у циклі «Зів'яле листя»» [С.165].

У наступному фрагменті згадано присвяту, яку І.Франко занотував на виданні, де було зібрано дві книжки (І. «Жіноча неволя в руських піснях народних. Написав Іван Франко накладом редакції «Зорі». У Львові, 1883)»:

Тобі, що власною рукою
Собі здобути вміла долю,
Робітнице на світла ниві,
Я шлю «Жіночу сю неволю».
Най світло, сіяне Тобою,
Пораннов заблісне зорою,
Що нам віщує дні щасливі!
Най плоди принесе Твій труд!
І по життя Твого дорозі
Най злоте жито, чудні рожі
Неув'ядаючі цвітуть! [С.165].

Описуючи історію взаємин Івана Франка з Ольгою Білинською, Роман Горак зустрівся з проблемою – обмеженістю документальних свідчень. Тому, намагаючись надати своєму твору більшої автентичності і точності, він змушений був скористатися найменшими свідченнями. Інколи – промовистими, інколи такими, що містять натяки, які читач має розшифрувати самостійно.

Друга група інтертекстем – документальні матеріали, пов'язані з життєписом і творчістю І.Франка. Її питома вага, порівняно з першою, значно більша. Тут маємо цілісний корпус листування адресата з Юлією Шнайдер, що відображає розвиток їхніх взаємин – від першої епістоли до останніх кореспонденцій. Способи уведення інтертекстем однотипні. Здебільшого це безпосереднє цитування, що супроводжується точною атрибуцією, як, наприклад, у наступному фрагменті: «Тоді й звернувся

він до Юлії Шнайдер. «Очерк той, – ідеться у листі до неї від 19 травня 1887 року, – написала вона (Н.Кобрин-ська – Л.С.), – але на лихо вийшов він доволі слабкий, так що якось ніяково друкувати. Так от я рішив звернутися до Вас з проською: чи не могли б Ви написати свої спомини про своє учительське життя в Бібрці і Стоках, від початку до кінця, з його добрими сторонами і злими» [с.42]. Окремі листи автор не наводить безпосередньо, а переказує, коментує. Інколи обсяг цитат на сторінці перевищує обсяг авторського тексту. Ці листи не тільки розкривають історію приватного спілкування, їх можна вважати також зразками епістолярної критики. І.Франко багато розмірковує над проблемами творчості, окреслює засадничі аспекти свого світогляду. Наприклад: «У наступному листі Франко продовжив диспут щодо чувств та поезії. «Кожна поезія, – писав, – має діло тільки з чуттям, з нього мусить плисти і на него впливати. Значиться й мужчина, коли він поет, жие так само, а може, інтенсивніше, чутем, як женщина» – і далі: «Невже ж таки, – радився з панною Юлією, – тільки така низька любов має бути змістом цілого життя нашої женщины? Ні, Пані, – еслі Ви так гадаєте, то Ви або й зовсім не поетка, або Ваша поетична сила ще не дозріла, Ваше око не прояснилось настілько, щоб твердо, а притім з глибоким, сердечним чутем глядіти на світ і на жите людське. Впрочім, зачекайте, нехай Ваша леліяна любов опалить Вам крильця, розраниць серце і виточить зо дві бербениці сліз з Ваших очей, тоді Ви не такої заспіваєте» [С.75]. Функціональне навантаження подібних інтертекстом обмежується інформаційною функцією, а також функцією створення ефекту наукової достовірності, автентичності фактажу і висловлювань персонажа.

Цілком прогнозовано зринає на сторінках твору Р.Горака і фрагмент з листа до А.Кримського від 26 серпня 1898 року, в якому І.Франко, коментуючи історію постання вірша «Тричі мені являлася любов», розповідає про свої love story. На сторінках «повісті-есе» зустрічаємо також фрагменти інших Франкових документів: «Спогадів з моїх гімназійних часів», листів до В.Яків'юка, до дружини, до І.Кобилецького, замітки «Євген Юринець», що друкувалася у літературно-мистецькому додатку до газети «Діло».

Репертуар інтертекстом – цитат з творів і документів І.Франка, застосованих на сторінках повісті-есе Романа Горака «Твого ім'я не вимовлю ніколи», вичерпується згаданими текстами. Не маючи на меті докладно коментувати й аналізувати інші інтертекстеми, обмежимось

простою констатацією. Ці інтертекстами можна також сконцентрувати у дві тематичні групи. Перша – «тексти» Уляни Кравченко (Юлії Шнайдер). Їх кількість і обсяг у першій частині книги значно перевищує частотність Франкових інтертекстом (хоча саме він є головним персонажем книги). До цього переліку входять: різноманітні газетні і журнальні публікації, присвячені ювілею У.Кравченко, її листи (до І.Франка, Л.Бурачинської, інших респондентів), оповідання «Голос серця» (текст, а також уривок з передмови П.Волянського), фрагменти з книги «Замість автобіографії», уривки з щоденників, спогади Д.Лукашовича про спілкування з У.Кравченко тощо. Друга група – інтертекстами, що належать різним респондентам: лист Н.Кобринської до І.Франка, численні вірші «пана Супруна» і фрагменти його щоденника, спогади Марії Білецької про сестру – Ольгу Білинську і її стосунки з Франком, фрагмент народної пісні «Поміж тими гороньками», відгуки про збірку «Зів'яле листя» Г.Костельника і Д.Павличка, цитата зі статті М.Мороз про стосунки І.Франка з Ц.Зигмунтовською, спогади В.Охримовича, лист Є.Юринця до І.Франка тощо.

Репертуар інтертекстом, наявних у творі Р.Горака, специфіка їх маркування і коментування, функціональне навантаження утворюють нас на думці, що жанрові параметри твору варто суттєво відкоригувати. Навряд чи у цьому випадку варто застосовувати жанрову дефініцію повість. Літературознавчі коментарі, точність цитування і посилань, елементи наукової полеміки – ці та інші прикмети дозволяють ідентифікувати твір Р.Горака як літературознавче есе – з вільною манерою викладу, елементами художності, гіпотетичністю окремих висновків.

Література

1. Горак Р. Іван Франко: Роки страждань / Р.Горак, Я.Гнатів. – Л. : Видавн. центр імені Івана Франка, 2007. – 546 с.
2. Горак Р. Твого ім'я не вимовлю ніколи: Повість-есе про Івана Франка / Р.Горак. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 224 с.
3. Горак Р. Тричі мені являлася любов: повість-есе / Р.Горак. – К., 1983. – 152 с.

Людмила Скорина
СПЕЦИФИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕКСТОВ И ФРАНКО В ПОВЕСТИ-
ЭССЕ РОМАНА ГОРАКА «ТВОЕ ИМЯ НЕ ПРОИЗНЕСУ НИКОГДА»
(ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ КАК МАРКЕР ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЖАНРОВОГО
КОДА ПРОИЗВЕДЕНИЯ)

В статье исследуется специфика и функции интертекстем в повести-эссе Романа Горака «Твое имя не произнесу никогда», на этой основе уточняются жанровые дефиниции произведения.

Ключевые слова: интертекстема, цитата, жанровый код, повесть, эссе.

Lyudmyla Skoryna
THE SPECIFIC CHARACTER OF «FRANKO'S WORD» USAGE IN RO-
MAN GORAK'S NARRATIVE-ESSAY «I WILL NEVER UTTER YOUR
NAME»

(INTERSEXUALITY AS GENRE CODE OF THE LITERARY WORK)

The article investigates the specific character and functions of intertextemes in Roman Gorak's narrative-essay «I Will Never Utter Your Name»; on this basis the genre code of the literary work is defined.

Key words: intertexteme, quotation, genre code, narrative, essay.

Стаття надійшла до редакції – 12.11.2011 р.

Прийнята до друку – 6.12.2011 р.

УДК 821.161.2.09 Іван Липа

ОЛЬГА КАЗАНОВА

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ В ЛІРИЧНІЙ ПРОЗІ ІВАНА ЛИПИ

У статті проаналізовано особливості артикуляції екзистенційних мотивів у ліричній прозі І. Липи, зокрема в дитячому «Він умирав», «Вона не вмирає». Виявлено специфіку структурно-композиційного та мовленнєвого рівнів ліричної прози письменника.

Ключові слова: жанр, структура, наративні форми, композиція, екзистенційні мотиви.

Іван Липа – один із найсуперечливіших письменників кінця ХІХ – початку ХХ століття, культурно-громадський діяч, який пройшов у